

Лихова С.Я.

*Національний авіаційний
університет, завідувач
кафедри кримінального
права і процесу Навчально-
наукового Юридичного
інституту, доктор
юридичних наук, професор*

Кочнева А.О.

*Національний авіаційний
університет, асистент
кафедри кримінального
права і процесу Навчально-
наукового Юридичного
інституту*

Lyhova S.Y.

*National Aviation University,
Chair of Criminal Law and
Procedure of Studying and
Research Institute of Law,
Doctor of Law, Professor*

Kochneva A.O.

*National Aviation University,
Assistant Professor of Chair of
Criminal Law and Procedure
of Studying and Research
Institute of Law*

СИСТЕМНІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

В першу чергу, безумовно, слід пояснити, що в даній статті ми розуміємо під принципом системності кримінального закону. Це суто кримінально-правовий принцип, який стосується лише цієї галузі права і лише кримінального закону, під яким ми розуміємо КК України. Такі принципи як принципи рівності громадян перед законом, принцип законності і юридичної визначеності, принцип вини, справедливості, гуманізму тощо слід розглядати як конституційні принципи, які визначають всю систему законодавства нашої країни. Слід звернути увагу на те, що не лише кримінальне законодавство має бути гуманним, принцип вини взагалі лежить в основі будь-якого виду юридичної відповідальності і взагалі його можна розглядати як принцип, на якому ґрунтуються і моральні, і інші соціальні норми будь-якої правової держави. Тому серед принципів, які запропоновано закріпити на законодавчому рівні в новому КК України виключно кримінально-правовими можна вважати положення щодо індивідуалізації кримінальної відповідальності, її особистого характеру та, очевидно, невідворотності кримінальної відповідальності. Решта –

переписування тексту Конституції України з використанням кримінально-правової термінології.

Але є такі основоположні засади (принципи), які дійсно лежать в основі кримінального закону, на яких він створений, які регулюють його існування як чітко структурованого законодавчого акта. Окремі із них містяться в тексті закону, наприклад, основні засади призначення покарання, порядок застосування того чи іншого виду покарання. Є принципи доктринальні, але відхід від яких означатиме відхід від всієї системи кримінального права, наприклад, хіба не є принципом положення щодо того, що єдиною підставою кримінальної відповідальності є склад злочину (питання про кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення ще остаточно не вирішене, але це його суті не змінює).

В цій статті ми вважаємо необхідним звернути увагу на такий доктринальний кримінально-правовий принцип як принцип системи кримінального закону. Навіть в такі тяжкі для кримінального закону часи, пов'язані із кардинальними змінами щодо кримінальних проступків, цей принцип діє: КК України поділяється на Загальну та Особливу частини, його статті містять чітку структуру (не зважаючи на численні примітки та норми щодо спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності), система Особливої частини зумовлена розумінням змісту родового об'єкта однорідних юридичних складів злочинів, які розташовані в конкретних розділах. Але саме цей принцип дуже часто порушувався і порушується зараз.

Наприклад, В.В. Антипов пише, що кримінальне право України – це система взаємопов'язаних і побудованих на певних принципах юридичних норм, які мають форму кримінальних законів; прийняті для правового забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності та інших законодавчо визначених суспільних відносин і цінностей; визначають, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили; регулюють суспільні відносини, які виникають у зв'язку із вчиненням злочину [1, с. 10].

Але слід відзначити, що самі кримінально-правові принципи, на яких будується вся система кримінального закону теж утворює власну систему, тобто поняття системності пронизує і об'єднує всю кримінально-правову матерію. Досить, на нашу думку, детально дослідив систему принципів кримінального права російський вчений Т.Р. Сабітов [2, 3].

Необхідно вказати, що сьогодні у науці кримінального права не склалися однозначного розуміння, що таке система права і що таке структура права. Вживання цих термінів, як синонімів пов'язане із науковими ро-

ботами С.С. Алексеева [4, с. 238-243], хоча ми робимо певну спробу ці поняття розмежувати [5, с. 270-274], але не впевнені ні в успіху наших наукових пошуків, ні в тому, що це привнесе якимось чином нове розуміння до такого феномену як закон про кримінальну відповідальність. На нашу думку, необхідність існує в розумінні кримінального законодавства як, безумовно, системного утворення. Це означає, що всі його компоненти (інститути, розділи, окремі статті, дефініції) пов'язані між собою, взаємодіють, доповнюють один одного. З іншої сторони, це означає, що всі системні компоненти кримінально-правової матерії мають свою внутрішню структуру. Наприклад, чітку структуру має кримінально-правова норма, порушення її структури призводить до таких виключно негативних явищ, як ст. 158 КК України та деякі інші. Що стосується сукупності покарань, то в даному випадку йдеться саме про систему покарань, що означає, в свою чергу, що всі елементи цієї системи взаємопов'язані між собою. Це знаходить свій прояв і в побудові санкцій статей Особливої частини КК України.

В даній статті ми не вважаємо за необхідне заглиблюватися у теоретичні дослідження, натомість вважаємо за потрібне звернути увагу на те, що порушення розуміння кримінального закону як системи із чіткою структурованістю її внутрішніх компонентів призводить до виключно негативних явищ при внесенні змін та доповнень до КК України. Як вказує О.С. Жуліна, і ми повністю приєднуємося до цієї думки, слід зазначити, що структура Особливої частини не має чітко визначених критеріїв або принципів її побудови, що, в свою чергу, зменшує кодифікаційну цінність Кодексу та призводить до виникнення дискусійних питань щодо організації, розміщення та назв розділів і статей Особливої частини [6, с. 254].

Розглянемо це на прикладі так званих «злочинів проти журналістів» [7]. Відомим і незаперечним є факт існування в Особливій частині КК України загальних і спеціальних норм. Спеціальна норма відрізняється від загальної, наприклад, за такою ознакою юридичного складу злочину як предмет. Чужим майном може бути і зброя, і наркотичні засоби тощо. Але з певного часу, ще коли існував КК України 1960 р. законодавець із невідомих, очевидно, політичних і популістських причин, почав особливо захищати працівників правоохоронних органів, потім з'явилася стаття про державних діячів, потім про суддів. При цьому порушувався ще один доктринальний принцип (можна спростити і сказати правило), відповідно до якого спеціальна норма має містити більш сувору санкцію, аніж загальна. Наприклад, якщо говорити про такий тяжкий злочин як

вбивство (ч. 2 ст. 115 КК України), то більш сувору санкцію, аніж містить ця стаття уявити неможливо. Але забуваючи про рівність громадян перед законом (що має означати не лише положення щодо відповідальності, а і положення щодо захисту), життя і здоров'я окремих громадян захищається окремими статтями, хоча достатньо і ч. 2 ст. 115 КК України. Це тягне за собою і певні недоречності і некоректні моменти в кваліфікації, і в формулюванні об'єктивної сторони (наприклад, замах кваліфікується як закінчений злочин).

Сьогодні законодавець має можливість змінити кримінальне законодавство, зробити його більш сучасним, структурованим, уникнути колізійних моментів. Натомість, КК України доповнено низкою статей, які в сукупності названі автором законопроекту В.В. Карпунцовим «злочини проти журналістів». Таке доповнення викликане лише популістськими мотивами, адже життя, здоров'я, честь, гідність будь-якої людини достатньо захищені нормами КК України. Тому і з'явилися норми двійники: ст. 345-1 КК України «Погроза або насильство щодо журналіста». Ця стаття за своєю структурою є прикладом недосконалості – ч. 1 ст. 345-1 КК України містить основний склад злочину, ч. 2 ст. 345-1 КК України – ще один основний склад злочину, а ч. 3 ст. 345 КК України – ще один основний склад злочину. При цьому, якщо зважати на назву статті, вона є більш вузькою аніж зміст самої статті. В назві йдеться лише про журналістів, а в тексті диспозиції ще про близьких родичів і членів сімей, що саме по-собі вже є підставою для дискусії, кого вважати потерпілими. В КК України вже існують норми, передбачені статтями 171, 121, 122, 125-127, 129 КК України і ми вважаємо, що цього достатньо для захисту журналістів.

Не зовсім зрозумілим є підхід до захисту життя журналіста. Ст. 348-1 КК України прирівнює журналістів, їх близьких родичів, членів сім'ї до таких статусних осіб як Президент України, Голова Верховної Ради України тощо (ст. 112 КК України). В той же час вбивство захисника чи представника особи кваліфікується на загальних підставах за п. 8 ст. 115 КК України. Вважаємо, що такий підхід має бути застосований не лише за посягання на життя журналіста, а і на життя будь-якої особи, так би мовити «спеціального» потерпілого, тим більше, що санкція ч. 2. ст. 115 КК України дозволяє застосувати найбільш тяжке покарання (і 15 років позбавлення волі, і довічне позбавлення волі). До речі, в даному випадку слід відмітити ще два некоректні моменти – санкція ст. 348-1 КК України є менш суворою, аніж санкція ч. 2 ст. 115 КК України зважаючи на її нижню межу, але, очевидно, це законодавець відносить на рахунок фор-

мулювання діяння – якщо вбили, то від 10 до 15 років позбавлення волі, а якщо лише замах – то можна призначити і дев'ять років позбавлення волі. І другий момент – в тексті диспозиції не вказано на форму вини. Всі знають, що вбивство може бути як умисним, так і необережним (не дуже вдале формулювання поняття вбивства вже не раз ставало предметом обговорення, але ніхто так і не змінив назву і текст диспозиції ст. 119 КК України). На нашу думку, призначати довічне позбавлення волі за необережний злочин, навіть пов'язаний із позбавленням життя людини ніяк не є проявом принципу справедливості, гуманізму і інших конституційних лозунгів (принципів).

Чотири статті (злочини проти журналістів) доповнили розділ XV КК України «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян». Відомо, що журналісти є незалежними особами, в чому і полягає сутність їх професійної діяльності, яка є яскравим прикладом демократичного принципу демократичної держави – свободи слова.

У примітці до ст. 345-1 КК України міститься роз'яснення, кого слід вважати журналістом. На жаль, законодавець оминув увагою інших потерпілих, і забув про ст. 349-1 КК України «Захоплення журналіста як заручника». Журналіст може своєю незаангажованою професійною діяльністю нанести суттєву шкоду авторитету працівникам органів місцевого самоврядування, державній владі та окремим її представникам, розкрити корупційні чи інші незаконні схеми об'єднань громадян, але тоді він буде потерпілим і авторитет цих органів ніяк на нього не розповсюджується. Родовим об'єктом злочинів, склади яких передбачені розділом XV КК України не охоплюється діяльність журналістів. Журналіст діє від власного імені, від імені засобу масової інформації, від імені професійної чи творчої спілки журналістів (про це йдеться в примітці до ст. 345-1 КК України).

Тому навіть якщо і уявити, що з'явиться ідея захищати інтереси журналістів окремим розділом, то родовим об'єктом тут слід визнати правові відносини, які складаються в процесі реалізації права журналістів на свободу слова (тоді право інших громадян на ту ж свободу слова слід захищати якимось інакше), а безпосередні об'єкти в кожній із запропонованих статей слід визначати як життя, здоров'я, власність тощо. Але ми вважаємо, що такий підхід у КК України є недопустимими. Відповідно до принципу системності в основі поділу Особливої частини КК України лежить розуміння родового об'єкту, а не такий елемент юридичного складу злочину як потерпілий.

Ми поважаємо всі країни, але треба від наших далеких і близьких сусідів брати найкраще, щоб наш кримінальний закон не відтворював такі законодавчі «перлини» як КК Казахстану, в якому ст. 166-1 має назву «Посягання на життя Першого Президента Республіки Казахстан – Лідера Нації», а ст. 167 «Посягання на життя Президента Республіки Казахстан» (до слова – покарання за ці два злочини однакові).

1. *Kryminal'ne pravo Ukrayiny. Zahal'na chastyna: Pidruchnyk / Yu. V. Aleksandrov, V.I. Antypov, M.V. Volod'ko ta in. Vyd. 3-tye, pererobl. ta dopovn. / Za red. M.I. Mel'nyka, V.A. Klymenka. – K.: Yurydychna dumka, 2004. – 352 s.*
2. *Sabytov T.R. Systema uholovno-pravovyykh pryntsyrov: monohrafiya / T.R. Sabytov. – M.: Prospekt, 2012. – 240 s.*
3. *Sabytov T.R. Uholovno-pravovyye pryntsyry: metody poznannya, sushchnost' y soderzhanye: monohrafiya / T.R. Sabytov. – M.: Yurlytyinform, 2012. – 192 s.*
4. *Alekseev S.S. Obshchaya teoriya prava: V 2-kh t. T. 1 / S.S. Alekseev. – M.: Yuryd. lyt., 1981. – 360 s.*
5. *Lykhova S.Ya. Kryminalizatsiya suspil'no nebezpechnykh diyan' proty zhurnalistykyak pryklad porushennya pryntsyru strukturnosti kryminal'noho zakonu / S.Ya. Lykhova // Problemy nauky kryminal'noho prava ta yikh vyrishennya u zakonotvorchiy ta pravozastosovniy diyal'nosti: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 8-9 zhovt. 2015 r. / redkol.: V.Ya. Tatsiy (holov. red.), V.I. Borysov (zast. holov. red.) ta in. – Kh.: Pravo, 2015. – 528 s.*
6. *Zhulina O.S. Struktura Osoblyvoyi chastyny Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny: nedoliky ta shlyakhy yikh usunennya / O.S. Zhulina // Problemy nauky kryminal'noho prava ta yikh vyrishennya u zakonotvorchiy ta pravozastosovniy diyal'nosti: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 8-9 zhovt. 2015 r. / redkol.: V.Ya. Tatsiy (holov. red.), V.I. Borysov (zast. holov. red.) ta in. – Kh.: Pravo, 2015. – 528 s.*
7. *Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo posylennya harantiy zakonnoyi profesiynoyi diyal'nosti zhurnalistiv: Zakon Ukrayiny vid 14 travnya 2015 r. # 421-VIII. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/421-19/paran6#n6>.*

Lykhova S.Y., Kochneva A.V. Systematic as one of the basic principles of the law on criminal responsibility

There are some fundamental principles that really underlie criminal law on which it is founded that govern its existence as a clearly structured legal act. Some of them contained in the text of the law, such as the basic principles of sentencing, the order of application of a penalty. There are principles doctrinal, but the departure of which

would mean a departure from the whole system of criminal law, for example, is not a principle position on that sole basis of criminal responsibility is the crime (the question of criminal liability for criminal offenses is not completely resolved, but that's it essentially does not change).

In this research report, we consider it necessary to pay attention to such doctrinal criminal legal principle as a principle of criminal law. Even in these difficult times for the criminal law related to fundamental changes in criminal offenses, the principle applies: CC Ukraine is divided into General and Special parts of its articles have a precise structure (despite numerous notes and rules on special types of exemption criminal liability), the system of Special part caused by the understanding is due to generic content object uniform legal offenses, which are located in specific sections. But this principle is often violated and broken now.

Keywords: systemic principle of criminal law, legal system, criminal law of Ukraine.